

ЧОВЕК – ЕКОКОСМОС*

Лидија Стојановиќ
Институт за фолклор „Марко Цепенков“ – Скопје
Дата на прием: 21.01.2023 г.

Апстракт: Испитување на клучното прашање на денешницата фокусирано на животот на човекот во својата природна околина, неговиот однос кон биолошката разновидност, ја претставува основната задача и цел на овој научен труд. Начинот на воспоставување на оваа врска, толкувањето на податоците, примената на најновите теориски сознанија од оваа област врз теренските и архивските материјали од македонскиот фолклор, ќе претставуваат основа на едно фундаментално, за прв пат иницирано, истражување, во доменот на македонската фолклористика. Главниот предизвик претставува согледување на едно дело од аспект на современиот постхуманистички дискурс, кој го открива новиот концепт на хуманоста и барањата да се биде човечен во периодот на постиндустриската супермодерност. Културната екологија, екопедагогијата и екопсихологијата, ја пронаоѓаат врската меѓу народната култура и екологијата. Мотивацијата, интуицијата и креативната емоција овозможуваат трансформација на андроцентричниот ум во антропогена екосвест.

Клучни зборови: човек, екопедагогија, екопсихологија, интуиција, народна култура

Увод

Испитување на клучното прашање на денешницата фокусирано на животот на човекот во својата природна околина, неговиот однос кон биолошката разновидност, ја претставува основната задача и цел на овој научен труд. Начинот на воспоставување на оваа врска, толкувањето на податоците, примената на најновите теориски сознанија од оваа област врз теренските и врз архивските материјали од македонскиот фолклор, ќе претставуваат основа на едно фундаментално, за прв пат иницирано истражување во доменот на

* Трудот претставува дел од научноистражувачкиот проект „Меморија и екокосмос“, кој е финансиски поддржан од Министерството за образование и наука на РС Македонија (2021 – 2023), а е организиран од Институтот за фолклор „Марко Цепенков“ – Скопје, со Одлука за финансирање на научноистражувачки проекти бр. 12-15533/2 од 03.11.2021 г.

македонската фолклористика. Главниот предизвик претставува согледување на една фолклорна творба од аспект на современиот постхуманистички дискурс, кој ги открива новите димензии и концептот на хуманоста и на барањата да се биде човечен во периодот на постиндустриската супермодерност.

Културната екологија, подобласт на етнологијата, „се занимава со интеракциите меѓу луѓето и нивната жива и нежива средина, како и со оценките, значењата и мотивите за дејствување кои се поврзани со нив, но специфични за културата“ (Casimir 2006: 342). Сосем природно и универзално е сфаќањето дека „секое живо суштество се соочува со проблемот на прилагодување на дадените околности во неговото живеалиште (хабитат)“ (Casimir 2006: 342). Исто така да споменеме дека истата оваа гранка (екоантропологија, етноекологија) е научна студија за тоа како различни човечки општествени групи, кои живеат на различни места, ги разбираат екосистемите околу себе (и концептот на екосистем) и нивните односи со животната средина. Овие студии се обидуваат да добијат валидно и доверливо разбирање за тоа како ние, луѓето, комуницираме со околината во минатото, и како овие сложени односи се одржувале или се менувале со текот на времето. Зборот „етно-“ за етноекологија значи општествено и културно проучување (етнологија) во однос на екологијата, која е наука за живеалиштата и односите. Етноекологијата применува пристап заснован на развојот на врските меѓу овие две научни области и има за цел да ги собере своите податоци на терен (нејзината методологија е етнографска, базирана на природните науки) и да го анализира ова локално знаење (во ботаниката, од етноботаниката, во зоологијата со етнзоологијата, во биологијата со етнобиологијата итн.), за потоа да ги смести во глобална компаративна рамка (пристап специфичен за антропологијата).

Во Македонија се актуелни две интелектуални насоки: 1. постхуманизам, потег за децентрирање на либералниот човечки субјект во однос на другите машини, објекти и системи, и 2. растечкото незадоволство и сомнеж за точноста и јавната привлечност на приказните за падот на природата под влијанието на современите општества.

Во согласност со најновите етнолошки и фолклористички истражувања во светот (во: Финска, Словенија, Хрватска, Америка и

сл.), во ова истражување ќе се дискутираат некои поважни феномени. Пред сè, би го навела феноменот на постхуманизмот.

Постојат научници постхуманисти, кои во својот пристап ги заменуваат старите антропоцентрични концепти со полиберални, согледувајќи ја новата димензија на човекот – да се биде хуман. Одовде произлегуваат новите релации: човек, околина, животни, екосвест. Битен момент за преодот од модерната во постмодерната епистемологија претставуваше киборг-теоријата на Дона Харавеј (1985). Исто така, Фуко го испитува постхуманизмот во контекст на разликување на хуманизмот од просветителската мисла. Според него, двете се во состојба на напнатост: додека хуманизмот настојува да ги воспостави нормите, дотогаш просветителската мисла се обидува да го надмине сето материјално, вклучувајќи ги и границите што ги има изградено хуманистичката мисла. Потпирајќи се на предизвиците на просветителството во границите на хуманизмот, постхуманизмот ги отфрла различните претпоставки на човечките догми (антрополошки, политички, научни), обидувајќи се да ја измени природата на мислењето околу тоа што значи да се биде човек. Тоа бара не само децентрирање на човекот во повеќе дискурси (еволуциски, еколошки, технолошки), туку и испитување на тие дискурси со цел – откривање на: инхерентни хуманистички, антропоцентрични, нормативни поими на хуманоста и концептот на човечното.

Македонски ојкотипови на екосвест

Македонските ојкотипови на хармонија, на еден интуитивен начин се совпаѓаат со новата духовност, чиј еден аспект е токму екологијата. Атеистичкото свето, кое ги надминува догматскивоспоставените димензии на светото и на световноста, се појавува во македонската народна традиционална култура, во филмот *Медена земја*, во поезијата на Конески и во истражувањата на Татјана Миљовска. Примерите на предмодерниот, модерниот и постмодерниот ум само ја засилуваат концепцијата на интуитивното знаење, означувајќи ја човековата способност да ги екстериоризира внатрешната смисла за: ред, добрина, емпатичност и хармонија – основните својства на длабоката екологија, т.е. екосвест.

Македонска традиционална култура

На просторот на Македонија традиционално постои хармоничната поврзаност на човекот со неговата природна околина. Би ги навела баладите од типот „Бела лозница – висока топола“,

„Светецот ја убива ламјата“, а интересен е и случајот на базилискот (митски бестијариј), кој не случајно отсуствува од нашите простори, а негов еквивалент е змија чуваркука (сп. Стојановиќ 2018а). Во суштина, целата народна традиционална култура е екозофска. Македонскиот народ е космополитски и живее во хармонија со природата. На пр: 1. Македонските космогониски легенди се типичен пример и одраз на неантропоцентричен екокосмос¹; 2. Самовилите претставуваат исклучителен пример за екофеминизам²; 3. Светите дрвја и светите камења/култни места³ се пример за микро екокосмос;⁴ 4. Постојење на метемпсихозата (баладите за белата лозница, високата топола и др.)⁵; 5. Постојат многу други верувања, песни и приказни, кои се пример за екозофија и на еколошко јас.

*Медена земја*⁶

Во филмот е претставен животот на Атице Муратова, последната пчеларка од селото Бекирлија, која одгледува диви пчели, и промените што ги доживува по доселувањето на едно номадско семејство во соседната куќа. Филмот е од повеќе аспекти еколошки: климатски промени, промени во биоразновидноста и експлоатација на природните ресурси. Главните два лика пропагираат две идеологии: балансот на човекот со екосистемот и потрошувачката на природни ресурси.

Воспоставената емпатија меѓу Атице и дивите пчели е нарушена од страна на себичен, антропоцентричен фактор. Потребно е долго време, упорност за повторно воспоставување на нарушената хармонија и спасување на пчелите од потполно исчезнување.

Во филмот извонредно кореспондираат трите најважни нерасипани матрици, кои ги беше согледал Миодраг Радовиќ: детето,

¹ Да се спореди: Анцела Грубер (2020, 2023).

² Да се спореди истражувањето на Лени Фрчкоска (Frčkoska 2022: 225–242).

³ Да се спореди: „Етнокултурата на Гораните“ (Стојановиќ 2018б).

⁴ Да се спореди: Л. Стојановиќ. 1996. *Танайолошкиот ѝравзор на живојојџ. Феноменот на жрџџувањето во македонската народна книжевност*. Скопје: Институт за фолклор. Особено се значајни примерите од македонската народна поезија и проза во кои, на интуитивен начин, се прикажува хармоничната релација: човек – растителен и животински свет.

⁵ Л. Стојановиќ (1996, 2001).

⁶ *Медена земја* (2019), македонски документарен филм, во режија на Тамара Котевска и Љубомир Стефанов.

пчелата и провинцискиот искрен човек. Презаситени од светот во кој доминира бергаевата перфидност на умот, *Медена земја* го претставува предмодерниот модел за космичка рамнотежа. Ослободена од урбаната тортура на мислењето, која ја наложува градот, оваа хероина ја олицетворува природноста, нерасипаноста и вистинитоста, без задна мисла – белези на провинцискиот човек. Според Радовиќ⁷, пчелата од дивниот предел прави „питома градина“. Пчелата е извор на многу големо богатство и според Доситеј Обрадовиќ, без пчелата човек не може ниту да се роди, ниту да умре (алудирајќи на восочните свеќи). Пчелата и пчеларството претставува воспитувачка на народната економија: „Пчелата е едно од најблагодородните суштества, многу посовршено од човекот, затоа што единствено пчелата создава производ, кој е апсолутно неподложен на расипување, и кој човекот со своите отрови не е во состојба да го расипе: чистиот мед, восок и речиси сите пчелини производи имаат лековити својства“ (Radović 2013). Ова потсетува на слоганот на Атице: „Ако немаме пчели, ќе немаме ни здравје“. Најважниот пчелин производ е земската градина, цветници. Пчелата ги претвара нецветниците во цветници, создавајќи еденска градина (Radović 2013; сп. Stojanović 2022b: 318).

Конески

Поезијата на Конески (создавана во средината на 20 век) ги пренесува моралните квалитети, кои, современата мисла ги дефинира како екопсихологија, длабинска екологија или „енвиromентална“⁸ естетика. Да се потсетиме на концепцијата на Нес за „еколошкото Јас“, осмислено како чувство за нашиот сопствен идентитет, што ја признава нашата меѓузависност од остатокот од природата. Концептот обезбедува пресек на: биологија, екологија, философија и психологија и, според тоа, обезбедува сеопфатна платформа за разбирање и за работа со екопсихологијата (Стојановиќ 2022a).

За духовноста

Принципот на хармонијата, исклучиво како потрага по духовноста, Миљовска го согледува на следниот начин:

⁷ М. Радовиќ и Н. Страјнић. 2002. *Пчела и мед у цвећнику њоезије*. Бања Лука. Оваа книга претставува антологија на светската поезија од *Библијата* и од Хомер, преку Пастернак и Бранко Миљковиќ.

⁸ Од *environment*, околина, животна средина (заб. на ур.).

„...поттикнувањето на енергиите е во насока на квалитативната промена на свеста“, кое...

...на почетокот на овој век се одвива со воспоставување на старо-новото единство со природата. Контактот со природните елементи, потребата од едноставен живот, живеење во внатрешната димензија, во суптилните тела и во убавината на духот, врз постулатите на енвироменталната естетика и етика, а во фузија со древната мудрост на изворната духовност, таоизмот, ведантата, зен-будизмот, го обезбедува тој успех. Преобразбата на свеста значи човекот да се издигне на повисоко енергетско ниво, од каде што тој може да ја види разликата. Само тогаш ќе може да го преобрази општеството и да ја спаси планетата

(Миљовска 2020: 169).

Таа прави анализа на некои подлабоки културолошки и социоантрополошки аспекти и причини на денешната еколошка, климатска и здравствена криза.

Се поставува тезата: за да се реши кризата, треба да се случат темелни промени во општеството, во нашите навики и воопшто во културата. Но, критичката маса за промени не се достигнува затоа што отпорот е фрагментиран и затоа што луѓето не се доволно информирани за сериозноста на кризата. Најголем дел од луѓето живеат во илузорно сфаќање на денешниот свет. Тоа е така затоа што материјалистичко-консумеристичката култура и стилот на живеење ги пасивизира и заглупува луѓето, а технологијата ги навлекува на комфор. Глобално, низ културата, се наметнуваат идеолошки норми: телесноста и издвоеното постоење (индивидуалноста), концептуалноста и дискурзивноста се форсираат, а душата, чувството, духовното и заедништвото се потиснуваат на втор план, или потполно се запоставуваат и се отфрлаат. Постои премногу голема нерамнотежа по многу основи. Градиме грандиозно егго, кое нè отуѓува од себеси, од другите и од природата. Низ краток културолошки осврт посочувам на фактот дека еколошката, климатската, емигрантската и здравствената криза не се појавија наеднаш и случајно, туку се надоврзуваат на духовната криза и се резултат на човечкото долгогодишно несовесно, себично, алчно и агресивно однесување. Затоа сметам дека грижата, емпатијата, сочувството, солидарноста, љубовта, се нитките што ќе го ткаат обединувањето на разни слоеви од општеството, сектори, екологи и движења за да се развие струја во обратна насока. Кога ќе ѝ се вратиме на природата и кога наместо материјални добра, кариера,

престиж и моќ, ќе почнеме да ги обожаваме: планините, езерата, шумите, целата планета, без потреба да ги поседуваме, се случува квантен скок во свеста. Тоа ни носи радост затоа што така ја решаваме повеќекратната криза, ја спасуваме планетата, општеството и душата

(Miljovska 2022).

Екопсихологија – модел за создавање на екосвест во Македонија

Претходнонаведените примери од македонската традиционална култура извонредно кореспондираат со екопсихологијата на Розак, а се препознаваат и во мислењето на Капра, кој вели: „Голем број традиции, слично на системскиот пристап, ги сфаќаат раѓањето и смртта како степени на бесконечни циклуси на постојаното самообновување на танцот на животот. Другите традиции ги истакнуваат вибрирачките обрасци, кои честопати се поврзуваат со ‘суптилните енергии’, а холономната природа на стварноста – постоењето на сè во сè – преку параболи, метафори и поетски слики“ (Капра 2009: 378), што точно го потврдува она што на просторот на Македонија го нарекуваме интуитивна екосвест. Ојкотиповите, архетипската космичка хармонија меѓу човекот и неговата природна околина претставуваат извонреден пример за релацијата: човек – екокосмос.

Во овој контекст би го навела и следното гледиште на Капра:

За разлика од механистичкото, картезијанско гледање на светот, светогледот што произлегувал од модерната физика може да се опише со зборовите: органски, холистички и еколошки. Тој светоглед може да се нарече и системски во смисла на општата теорија на системите. Вселената веќе не се сфаќа како машина што е направена од голем број објекти, туку како неделива динамична целина од делови во суштински заемен однос, кои можат да се разберат само како ликови на еден единствен космички процес

(Капра 2009: 89).

Од гледна точка на енвиromенталната хуманистика би го издвоила и концептот на Теодор Розак за екопсихологијата, кој најмногу одговара на македонскиот колективен хабитус. Примерите на предмодерниот, модерниот и постмодерниот ум само го зајакнуваат концептот на интуитивно знаење, прикажувајќи ја човечката способност да го екстериоризира внатрешното чувство за: ред, добрина, емпатија и хармонија – основните својства на длабоката екологија, т.е. екосвест. Сите тие, со самоспознавање, нудат побавен,

пофлексибилен и подецентрализиран начин на живот, кој служи како модел во постиндустриското време на супермодерната:

Ако ја погледнете темата за духовно исцелување – што е корен на значењето на зборот психотерапија или исцелување на душата – од поширока перспектива, ќе откриете дека во многу традиционални општества природната средина е секогаш вклучена во процесот на лекување. Јасно е разбирливо дека човечките суштества мора да постојат во хармонична состојба со природната средина. Нема апсолутно ништо сентиментално во тоа; се подразбира како животен факт дека живееме во состојба на заемност со: птиците и ѕверовите, реките и планините, сонцето, месечината и ѕвездите

(Roszak 1994).

Розак му дава големо значење на универзалниот анимизам, кој ја претставува психотерапијата од камено време (Roszak 1994).

Овој универзален анимизам го нарекуваме анимизам и веројатно е оригиналната природна филозофија на човечкиот вид. Верувам дека од оваа традиција може многу да се научи, не само за нашиот однос со околината, туку и за човечката психологија. Ова го нарекувам психијатрија од камено доба, најстарата форма на духовно исцелување, од која имаме многу да научиме. Верувам дека ќе мора да се прилагоди на современиот индустриски свет. Односно, не верувам дека можеме само да ја земеме културата на другите луѓе онака како што ја практикуваат, нивните ритуали за исцелување итн. Но, ние секако можеме да научиме нешто од увидот и духот на тие традиции и да се обидеме да ги внесеме во сопствената психотерапија за да ја направиме еколошки базирана

(Roszak 1994).

Во однос на пароксизмот на модерната етика Розак смета:

Три века сме посветени на идејата дека сето тоа можеме да го постигнеме на наш начин, едноставно со примена на доволно сила на околината, дека можеме целосно да го надминеме и сè ќе биде како што сакаме – без негативните последици од аспекти на смрт и болест, нечистотија, страдање и очај. Но, верувам дека треба да живееме со тоа и да имаме вистинска мудрост. Ова е местото каде што екопсихологијата, потпирајќи се на лекциите научени од терапевтската практика, може да помогне да се персонализира еден голем еколошки проблем. Учиме дека односите засновани на доминација и потчинување – да речеме, меѓу маж и жена – не се одржливи. Женското движење ни

помогна да го сфатиме ова. Истото важи и за нашиот однос како вид со природниот свет. Напорот да се постигне сигурност преку доминација трпи токму од истата неодржливост

(Roszak 1994).

Најважниот пресврт и помак во теоријата на Розак претставува токму потрагата и пронаоѓањето причина за лошите навики, кои би биле коригирани исклучиво преку мотивација, а не преку досегашниот принцип на срам и на казнување:

Екопсихологијата се заснова на претпоставката дека луѓето се поврзани со планетата на ист начин како што ние сме поврзани со нашите семејства. Во двата случаи, постои интимна врска која треба да се почитува. Психотерапијата е навикната на идејата дека многу од нашите проблеми се вградени во контекстот на семејството, па затоа семејството мора да се вклучи во терапијата. На ист начин, екопсихологијата тврди дека има еколошки контекст за многу наши таканаречени лични проблеми. Ако нашите односи со природниот свет не се внесат во терапија, нема да има целосно разбирање за нашата состојба

(Roszak 1994).

Најсоодветен начин за овој премин евозможен преку концептот на Розак во неговата книга *The Voice of the Earth (Гласот на Земјата, 1992)* за комуникација меѓу екологијата и душата (психологија), односно преку активната поврзаност на човекот и неговата природна околина.

Овде би го споменала и главниот пресврт, кој, позитивната психологија (од Ленг наваму) го направи надминувајќи ги песимистичките психоаналитички теории од 20 век. Во истата насока и Розак го наоѓа решението на проблемот. Неговите клучни размислувања се насочени токму кон мотивацијата наместо кон казната и кон срамот:

Ако е вистина дека потрошувачката и другите лоши навики на нашето општество имаат елемент на зависност, тогаш стандардниот политички пристап луѓето да се срамат не само што е апсурден, туку и контрапродуктивен. Не им треба повеќе срам. Ефективниот пристап би бил многу поинаков – т.е. да се најде нешто што ја заменува зависноста, нешто што е исто толку предмет на љубов или задоволување како и навиката која создава зависност. Ова е радикално различен пристап кон решавање на еколошкиот проблем

(Roszak 1994).

Во потрага по истата оваа нова димензија на хуманоста, се движи и екопедагогијата. Во исклучиво урбаните и супермодерните општества се практикува концептот наречен екопедагогија во следнава смисла: во светот, иако не обемни, ваквите школи кај младите студенти развија силно чувство за: заемно дружење, одржливост, грижа, емпатија, самодоверба итн. (Manookin 2021). Покрај физичкото осознавање на просторот/местото, студентите успеваат да стекнат свест за вредноста на „самото место“ како продуховен простор. Овој факт е особено значаен во последните 50 години како „обновено искуство“, во времето на доминација на антрополошкото урбано неместо. Знаеме дека специфика на урбаниот стил на живеење претставува токму движењето т.е. неместото. Станува збор за „враќање кон природата“, концепт што треба да се негува и во Македонија, во текот на целиот образовен процес.

Неслучајно во последните неколку декади психологијата е во многу голем подем во однос на исцрпената психијатрија од 20 век. Во овој контекст би го навела и Слотердијк, кој истакна дека *ѝоучносѝа и консѝрукѝивизмоѝ* ги претставуваат двете надоаѓачки матрици, со што се надминува деконструктивизмот и критичкиот ум, кој доминираше во 20 век (Sloterdijk 2010). Новата енергија, која се јавува во екопсихологијата, нè потсетува на Бергсоновата креативна емоција и на Слотердијковиот конструктивизам, создаден како коректив на циничната мисла. Пак се надоврзуваме на Розак, кој смета:

... екопсихологијата се обидува да ги пронајде основните мотивации за нашите лоши еколошки навики, врз основа на претпоставката дека бидејќи имаме емоционална врска со планетата – „еколошко несвесно“ – луѓето навистина сакаат да бидат добри граѓани во сопствената животна средина. Ако не се, мора да има причини. Ако можете да ги најдете тие причини, тогаш можете да ги лекувате и да го промените однесувањето. Тоа е многу пооптимистички пристап отколку едноставно да ги гледаме луѓето како: зловни, алчни или безнадежни и да бараме да ги казниме за она што го прават

(Rozzak 1994).

Да ги сумираме неговите главни поенти: факт е дека човековата природа е исклучително сложена, а ние сме мешавина од многу различни нивоа на искуство:

Ако сакаме да го интегрираме екологистичкото разбирање за мрежата на животот во нашиот психолошки поглед на човековата природа,

треба да признаеме дека човечките емоции и мотивации се во срцето на еколошките прашања. Значи, еколошкото движење мора да препознае дека постои психолошка димензија за секое еколошко прашање

(Roszak 1994).

Овие прашања не се само работи на факти и бројки, не се само безлични економски сили. Тие се длабоколични по карактер, и ако не сте ја вклучиле таа лична димензија, тогаш не сте вклучиле доволно за да го решите проблемот. И двете од овие заедници треба да учат една од друга. На психологијата ѝ треба екологија; на екологијата ѝ треба психологија

(Roszak 1994).

Сепак, како истражувачи на народната култура треба да бидеме претпазливи кон суштинското прашање околу релацијата супермодерен свет – традиционална култура, за која Розак вели:

Важно е да не се идеализираат традиционалните, или таканаречените примитивни општества. Сите човечки општества имаат свои проблеми и свои ограничувања, и сите тие имаат области на мудрост и увид. Јас го земам знакот на вистинската цивилизација како капацитет да споредувам и да научам што е можно повеќе од сите култури. Во мојот живот, всушност, едно од најголемите интелектуални достигнувања на Западното општество беше преценувањето на улогата на традиционалното и примитивното во човечката култура. Сега е невозможно таквите култури да се отпишат како заостанати или обесхрабрани. Сега ја разбираме важноста да се создаде она што поетот Роберт Данкан некогаш го нарече „симпозиум на целината“, во кој учиме од сите култури и сите народи, но не без дискриминација или критика

(Roszak 1994).

Заклучок

Како заклучок на овој труд би го навела следниот став: се надевам дека сите наведени примери од македонската народна култура суштински ја интегрираат земјата и душата, т.е. екологијата и психата со што претставуваат модел за идните генерации. Од гледна точка на модерното живеење, екопсихологијата го дава решението за повторно воспоставување на космичката хармонија. Сите примери со помош на интуицијата и креативната емоција го даваат одговорот за македонскиот екохабитус, овозможувајќи суптилна трансформација на андроцентричниот ум во антропогена екосвест.

ЛИТЕРАТУРА

Кирилични изданија

Грубер, А. 2020. „Митот за создавање на светот од телото на прасуштеството – компаративна анализа со акцент на примерите од Македонија“. *Фолклористика: часопис Удружења фолклориста Србије*, Vol. 5, No. 2, 91–121.

Грубер, А. 2023. „Да се живее во хармонија со природата“. *Македонски фолклор*, год. LIV, бр. 83. Скопје: Институт за фолклор „Марко Цепенков“, [во печат].

Капра, Ф. 2009 [1982]. *Време на ѝресврѝ*. Прев. Д. Јакимовски. Скопје: Табернакул.

Миљовска, Т. 2020. *Ревииализација на духовноио во аистирактиноио сликарсѝво*. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Институт за македонска литература [докторска дисертација].

Радовић, М. и Н. Страјнић (ур.). 2002. „Пчела у цветнику светске и српске поезије“. *Крајина. Часопис за књижевност и културу*, год. 1, бр. 3. Бања Лука, 9–164.

Стојановиќ, Л. 1996. *Танайолошкиоѝ ѝравзор на живоѝоѝ. Феноменоѝ жрѝвување во македонскаѝа народна књижевностѝ*. Скопје: Институт за фолклор.

Стојановиќ, Л. 2001. *Ното Initiatus*. Скопје: Матица Македонска.

Стојановиќ, Л. 2018а. „Базилиск: демон, покровител (српско-македонски еквиваленти)“. Пипер, Р. и М. Марковиќ (ур.). *Језик као заѝис кулѝуре у еѝнолошкој и линѝвистиѝчкој анализи на релацији Србија – Македонија*. Том I. Београд: САНУ, 169–179.

Стојановиќ, Л. 2018б. *Архиви на меланхолија*. Скопје: самостојно издание.

Стојановиќ, Л. 2022а. „Конески и Миладиновци: во знак на новата духовност“. LIV Летна школа на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура. Предавања/Тркалезна маса: „Блаже Конески во наставата по македонски јазик, литература и култура на странските универзитети“. Скопје, 66–73.

Латинични изданија

Casimir, M.J. 2006 [1983]. “Kulturökologie“. Beer, B. & H. Fischer (hrsg.). *Ethnologie. Einführung und Überblick*. Berlin: Dietrich Reimer Verlag, 341–360.

Frčkoska, L. 2022. „The Fairies: swinging between oppression and freedom“. *Македонски фолклор*, год. LIII, бр. 82. Скопје: Институт за фолклор „Марко Цепенков“, 225–242.

Sloterdijk, P. 2010. “La philosophie doit chercher à redevenir édifiante“. *Magazine Littéraire*, no. 496, Avril 2010, 98–102.

Сајтографија

“The Voice Of The Earth. A Conversation With Theodore Roszak”
<https://bit.ly/3Zkm8Ht> [Пристапено на 11.07.2022 г.].

Manookin, K. 2021. “Ecopedagogy in action: An example of engaging and connecting / Making a case for ecopedagogical writing programs in Nepal”. *Academia Letters*, Article 4293,
<https://cutt.ly/w9jLMqD> [Пристапено на 11.07.2022 г.].

Miljovska, T. 2022. “Ecoculture, Ethics of Care, and United Actions to Save the Planet and Society” <https://bit.ly/3Y3HwzL> [Пристапено на 12.01.2023 г.].

Stojanović, L. 2022b. “Essence of Harmony”. *Poznańskie Studia Slawistyczne*, no. 22 (November), 309–326.
<https://doi.org/10.14746/pss.2022.22.16> [Пристапено на 12.01.2023 г.].

MAN – ECOCOSMOS*

Lidija Stojanović
„Marko Cepenkov” Institute of Folklore in Skopje

Summary

Examination of the key question of today focused on the life of man in his natural environment, his relationship to biological diversity represents the basic task and goal of this scientific work. The way of establishing this connection, interpretation of the data, application of the recent theoretical issues from this area will represent the basis of a fundamental, for the first-time initiated research in the domain of Macedonian folklore studies. The main challenge is the perception of a work from the perspective of the contemporary posthumanist discourse that reveals the new concept of humanity and the requirements of being human in the period of post-industrial super modernity. Cultural ecology, ecopedagogy and ecopsychology represent the basic connection between folk culture and ecology. Motivation,

* The paper is part of the project “Memory and Ecoscosmos” which is financially supported by the Ministry of education and science (MES) of the Republic of North Macedonia. It was organized by the “Marko Cepenkov” Institute of Folklore in Skopje with MES’s Decree no. 15-15533/2 from 03.11.2021 for financing scientific projects.

Македонски фолклор бр. 83, стр. 75–88

intuition and creative emotion enable the transformation of the androcentric mind into an anthropogenic eco-consciousness.